

<https://doi.org/10.19195/0137-1150.178.4>

Data przesłania artykułu: 06.07.2022

Data akceptacji artykułu: 16.02.2023

SVITLANA DVORIANCHKOVA

Kijowski Narodowy Uniwersytet Technologii i Projektowania, Kijów, Ukraina
(Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine)

JULIA BONDARCHUK

Kijowski Narodowy Uniwersytet Technologii i Projektowania, Kijów, Ukraina
(Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine)

Лінгвокраїнознавчі обрії онімів і поетонімів у навчанні української мови як іноземної

Linguo-cultural horizons of onyms and poetonyms in teaching Ukrainian as a foreign language

Abstract

The article is devoted to the description and analysis of the pedagogical and didactic potential of educational materials containing onyms and poetonyms in the practice of teaching Ukrainian as a foreign language. The purpose of the study is to raise the issue of introducing the necessary onyms to the materials; to outline the foreign communicants' notion formation factors about the actual onomastic space of the modern Ukrainian language; to determine the factors of influence of the information encoded in the onymic layer of the vocabulary on the formation of a secondary linguistic personality. The study focuses on the contexts with proprial units used by students learning Ukrainian as a foreign language at levels A1–C1. The main research methods employed are the descriptive method, scientific and pedagogical observation and generalization of the positive work experience. Assimilation of knowledge by foreign students and mastering skills in the use of proper names enriches applicants with information about the Ukrainian national specifics, contributes to their acquisition of linguistic competence in the communication process and the formation of a secondary language personality.

Keywords: secondary linguistic personality, onym, onymic space, poetonym, Ukrainian as a foreign language

Лингвострановедческие горизонты онимов и поэтонимов в обучении украинскому языку как иностранному

Резюме

Статья посвящена анализу дидактического потенциала учебных материалов, содержащих онимы и поэтонимы, в практике преподавания украинского языка как иностранного. Цель работы — рассмотреть вопрос включения онимов в учебные материалы; выявить обстоятельства развития у инокоммуникантов понятия об актуальном ономастическом пространстве современного украинского языка; определить факторы влияния информации, закодированной в онимном слое лексики, на формирование вторичной языковой личности. Материалом для изучения стали контексты с проприальными единицами, используемые авторами на занятиях по украинскому языку как иностранному на уровнях от А1 до С1.

В исследовании применены такие методы, как описательный, научного и педагогического наблюдения, а также обобщения положительного опыта работы. Усвоение иностранными студентами знаний об именах собственных и овладение навыками их употребления обогащает инофонов сведениями об украинской национальной специфике, способствует приобретению лингвокраеведческой компетентности в составе коммуникативной и формированию вторичной языковой личности.

Ключевые слова: вторичная языковая личность, оним, ономастическое пространство, поэтоним, украинский язык как иностранный

Вступ

За даними Міністерства освіти і науки України, кількість іноземних студентів, які навчаються в Україні, у 2021 році склала понад 76 тисяч осіб (МОН продовжує популяризувати вищу освіту України на міжнародному рівні, 2021). Згідно із Законом України *Про освіту*, заклади освіти мають створити для цієї категорії здобувачів належні умови для обов'язкового опанування українською мовою на достатньому рівні (Про освіту, 2017, с. 7).

Цілком логічно, що залучення інофонів до культурного простору країни перебування й навчання відбувається через українську мову, вивчення відомостей про її фізичний та інтелектуальний простір, дослідження постатей відомих науковців, митців, політиків та інших суспільних діячів. Різноманітні питання організації вивчення української мови як іноземної з цього погляду становлять як практичний, так і теоретичний фаховий інтерес. Так, викладачки та дослідниці методів викладання української мови як іноземної Ірина Зозуля та Галина Кухарчук концентрують увагу на пошуку шляхів підвищення пізнавального інтересу студентів до вивчення мови, закріплення позитивної мотивації до навчання, тому розглядають лексичні навички як „невід'ємний компонент змісту навчання української мови як іноземної” і підкреслюють особливості лексичного аспекту спілкування, що полягає

у зв'язку лексики зі змістом комунікації (Зозуля, Кухарчук, 2018, с. 6–7). Ірина Зозуля спостерігає за активним і пасивним лексичними мінімумами, що є, по-перше, матеріалом, яким мають послуговуватися здобувачі під час читання, аудіювання, презентації власних висловлювань, і по-друге, — словами, які студенти мають уміти виокремлювати й розуміти (Зозуля, 2020, с. 67–68). Мовознавиця Олена Карпенко в посібнику *Когнітивна ономастика* зазначає, що оніми є обов'язковим компонентом будь-якої мовленнєвої комунікації, у художньому творі організаційне та функційне навантаження на поетоніми значно зростає, а отже „власні назви оптимізують роботу ментального лексикону й підвищують його ефективність” (Карпенко, 2010, с. 9–10). Оксана Самусенко, обґрунтовуючи принципи подання українських топонімів у лінгвокраїнознавчому словнику для студентів-іноземців, наголошує, що увага викладачів під час навчання здобувачів української мови як іноземної має приділятися „оволодінню практичною її складовою — мовленням, а принцип лінгвокраїнознавчої спрямованості повинен урахуватися вже з перших практичних уроків вивчення іноземної мови” для розв'язання проблем міжмовної та міжкультурної комунікації й активного сприяння діалогу культур (Самусенко, 2015, с. 269).

У нашій розвідці про оніми однієї з балад основоположника українського романтизму Л. Боровиковського ми, з-поміж іншого, висновковуємо, що онімний простір художнього твору може розгортатися навколо антропоніма „з низкою його контекстних синонімів із національним і міжкультурним семантичним нашаруванням, є цілісною системою різноманітних компонентів, яка концентрує в собі лінгвістичну й екстралінгвістичну інформацію” (Дворянчикова, 2020, с. 124). Отже, вважаємо, що й залучення таких та інших пропріальних одиниць, дотичних до лінгвокраїнознавчого шару, має методичні перспективи в контексті викладання української мови в аудиторії інокомунікантів. Ми погоджуємося з викладеними вище думками колег-філологів і вважаємо, з одного боку, що оніми й поетоніми відіграють досить важливу роль у вивченні української мови, зануренні іноземних студентів у мовне середовище нашої країни й формуванні вторинної мовної особистості, здатної опанувати іншу мовну картину світу, запам'ятовувати й відтворювати інформацію, сприймати й розуміти будь-які тести в широкому сенсі, формувати та формулювати свою думку усно й письмово. З іншого боку, варто зазначити, що лінгвокраїнознавчі аспекти власних назв у навчанні української мови іноземних здобувачів ще недостатньо досліджені.

Мета статті — дослідити проблему залучення до навчальних матеріалів для інофонів таких онімів і поетонімів, що достатні для набуття лінгвокраїнознавчої компетентності під час вивчення української мови як іноземної у ЗВО; окреслити чинники формування поняття про актуальний ономастичний простір сучасної української мови в іноземних студентів задля їхньої успішної адаптації в країні перебування й навчання; зробити попередні ви-

сновки про фактори впливу інформації, закодованої в онімному шарі лексики, на формування вторинної мовної особистості.

Матеріалом нашого дослідження є контексти — від мінімальних до розлогих — з пропріальними одиницями, які ми використовували протягом нашої багаторічної викладацької діяльності на заняттях з української мови як іноземної на рівнях від А1 до С1 загалом та зі студентами Київського національного університету технологій та дизайну (КНУТД) в 2015–2022 рр. зокрема.

Для систематичного й поетапного опрацювання досліджуваних фактів — контекстів з онімами та поетонімами (власними назвами, що функціонують у художньому тексті або походять із них та мають широкий спектр конотацій) — ми застосовували методи описовий і наукового спостереження, критичного аналізу наявних наукових джерел і узагальнення позитивного досвіду роботи науково-педагогічних працівників, а для забезпечення репрезентативності та повноти опрацювання обраного явища — метод суцільної вибірки. Для апробації наших навчальних гіпотез про перспективність застосування широкого кола онімів і поетонімів у навчанні української мови як іноземної для формування лінгвокраїнознавчої компетентності як складової комунікативної обізнаності інофонів ми використовували метод педагогічного спостереження.

Комунікативну компетентність здобувачів-іноземців розглядаємо як систему, яка має мовленнєву та соціокультурну складові. Мовленнєва традиційно трактується як оволодіння вміннями й навичками аудіювання, говоріння, читання та письма. Соціокультурна компетентність складається з країнознавчої та лінгвокраїнознавчої. Країнознавчу компетентність ми розуміємо як знання здобувачів про культуру країни перебування, лінгвокраїнознавчу компетентність — як розуміння мовленнєвої й немовленнєвої поведінки носіїв мови, що вивчається (Михайленко, 2008, с. 173).

Поняття вторинної мовної особистості ми застосовуємо в сенсі здатності людини до „оволодіння вербально-семантичним кодом іншої мови, тобто іншою мовно-концептуальною картиною світу, у міжкультурному середовищі” (Жигалкіна, 2017, сс. 36, 38) репрезентації теоретико-понятійних, мовних, стратегічних і культурологічних умінь і навичок на вербально-семантичному, когнітивному і прагматичному рівнях, тобто задля успішної реалізації свого комунікативного потенціалу на рівні взаємодії культур.

Оніми та поетоніми в навчальних матеріалах

У практиці аудиторної та позааудиторної роботи з іноземними слухачами і студентами, які навчаються в Київському національному університеті технологій та дизайну, ми приділяємо особливу увагу роботі з пропріаль-

ною лексикою та намагаємося використати всі можливості зацікавити здобувачів лінгвокраїнознавчими відомостями, що дотичні до семантики онімів. Загалом у нашому дослідженні виокремлюємо та опрацьовуємо понад 10 000 різноманітних контекстів із власними назвами, які застосовуємо з навчальною метою. Фактично робота з онімами зумовлена й підпорядкована набуттю та подальшому відпрацюванню й удосконаленню навичок читання, аудіювання й говоріння. Слухачі підготовчого відділення для іноземних громадян чи здобувачі, які приїхали в Україну з метою здобуття вищої освіти, занурюються в мовне середовище країни перебування, знайомляться з лексичними одиницями чи їх сполученнями, що позначають індивідуальні об'єкти, та із сукупністю онімів у художніх текстах різних типів під час побутового, навчального чи професійного спілкування. Інофони мусять правильно сприймати та відповідно до ситуації спілкування використовувати інформацію, що, зокрема, дотична до української пропріальної лексики. За умови формування й розвитку такої компетентності можна констатувати успішне опанування українською мовою як засобом навчальної та професійної діяльності.

3-поміж тих груп онімів, котрі сприяють вдалій комунікації на кожному з рівнів володіння українською мовою від початкового до вільного спілкування, іноземець має орієнтуватися в таких класах власних назв, якот: антропоніми (власні назви людей [імена, прізвища, прізвиська]); зооніми (клички тварин); топоніми (власні географічні назви [назви територій, держав, населених пунктів, урочищ, місцевостей, гір, вод]); космоніми (назви космічних об'єктів); міфоніми (найменування потойбічних, міфологічних персонажів, божеств); гідроніми (назви водних об'єктів); культуроніми (позначення предметів духовної і матеріальної культури); поетоніми тощо.

Ми заохочуємо здобувачів ознайомлюватися з доробками українських митців і обговорювати їх у подальшому. Наприклад, протягом апробації нашого посібника з граматики української як іноземної для англомовних здобувачів ми отримували переважно схвальні відгуки від студентів, яким пропонували ознайомлюватися з творами Тараса Шевченка, Ліни Костенко, Михайла Стельмаха, Олександра Довженка, Лесі Українки (Юшук, Бондарчук, Мушкудіані, 2021, с. 156–164).

Достатня кількість контекстів із власними назвами в межах навчальних завдань і текстів є невід'ємною складовою структурованого навчального матеріалу, адаптованого відповідно до рівня мовленнєвої компетентності та спеціалізації здобувачів. Пропріальні одиниці залучені до текстів різного обсягу із урахуванням і того лексичного мінімуму, і тих граматичних конструкцій, що вивчаються на кожному з етапів. Уведення до навчальних матеріалів кластерів онімів відповідає принципам посиленості і різноманітності, поступового зростання складності, охоплення всіх видів мовленнєвої діяльності тощо.

Формування поняття про актуальний ономастичний простір

Протягом навчання мови іноземні студенти Київського національного університету технологій та дизайну мають можливість активно долучитися до роботи регулярного наукового гуртка *Країни і люди*, на засіданнях якого здобувачі дізнаються інформацію про різні мови й особливості спілкування між людьми, про українських письменників та їхні твори.

Перевагою зазначеної практики, на нашу думку, є перспектива реалізації принципу антропоцентризму й поширення позитивних відомостей про Україну в міжнародному контексті. Здобувачі працюють над власними доповідями й беруть участь у секційних засіданнях міжнародної конференції *Діалог культур в Європейському освітньому просторі*, яка у 2022 р. відбулась уже всьоме (Діалог культур в Європейському освітньому просторі, 2022).

Науково-педагогічні працівники, які імплементують лінгвокраїнознавчий підхід у викладанні української мови як іноземної, системно пропонують здобувачам інформацію про мову навчання в такий спосіб, щоби забезпечити сприйняття її інокомунікантами як беззаперечної естетичної цінності та здобутку культури народу. Одним із засобів з арсеналу викладачів-філологів, що дозволяє донести до іноземних студентів факти української історії та сьогодення, навчити їх правильно трактувати ідеї і прагнення українського суспільства та розуміти тенденції його розвитку, є ознайомлення здобувачів зі скарбницею української літератури в широкому контексті — загальноєвропейському та світовому. Як результат — спостерігаємо, що студенти демонструють тенденцію обирати до вищезазначеної конференції такі теми доповідей, які дотичні до онімної лексики і пов'язані з іменами культуртрегерів та інших достойників рідних країн і України, назвами країн, міст і культурних пам'яток, власними назвами з художніх творів. Щорічно здобувачі виголошують доповіді, у яких висвітлюють біографії та простежують творчі шляхи вчених і митців, діляться спробами аналізу різноманітних художніх творів і пошуками їхніх спільних і відмінних рис, зокрема порівнюють доробки українських та іноземних авторів. Отже, формування в здобувачів-інокомунікантів поняття про актуальний українськомовний ономастичний простір відбувається як на заняттях з вивчення мови, так і в позааудиторній діяльності.

Формування вторинної мовної особистості за допомогою пропріальної лексики

Аналізуючи зворотний зв'язок здобувачів-іноземців Київського національного університету технологій та дизайну щодо рівня їхньої задоволеності навчальним процесом і його результатами, ми виокремили психологічно комфортні для більшості з них блоки занять, що можна об'єднати тематикою *країни, міста, подорожі*. Такі заняття викликають зацікавлення, адже на відповідному рівні володіння мовою збагачують студентів лінгвокраїнознавчими відомостями про міста, пам'ятки архітектури України та світу, відомих людей тощо. Ми широко залучаємо такі типи завдань, як моделювання, інсценування, рольові ігри, що стимулюють в інокомунікантів поліпшення навичок породження різних видів монологічних висловлювань та їх трансформації в діалог.

Ми ініціювали розробку і впровадили у свою практику викладання комунікативно спрямованого пілотного онлайн-курсу з ігровими елементами *Цікава українська. Відкриваємо міста України* з вивчення інофонами української мови й лінгвокраїнознавства на основі авторських і підібраних фото-та відеоматеріалів про міста України (Київ, Дніпро, Донецьк, Львів, Одеса, Севастополь, Харків, Ужгород) для студентів КНУТД. Вважаємо, що така ініціатива дозволить популяризувати позитивні відомості про Україну загалом та студіювання української мови, зокрема на міжнародній освітній арені. Робота передбачає створення циклу з інтерактивних відеоматеріалів, аудіоматеріалів, лексико-граматичних вправ, онлайн-тестувань із можливістю перевірки й самоперевірки на платформі MOODLE КНУТД та апробацію курсу в аудиторії студентів-інофонів КНУТД в умовах онлайн / офлайн / змішаної форми навчання. Як зрозуміло вже з назви та з концепції проекту, курс об'єднує умовна подорож Україною, а топоніми є стрижнями його змістового наповнення. З одного боку, матеріали з пропріальними одиницями зумовлюють застосування різних способів подання інформації про Україну з метою забезпечення практичного володіння українською мовою. З іншого боку, опанування онімного матеріалу паралельно з роботою над фонетичним, лексичним і граматичним сприяє розвитку лінгвокраїнознавчої компетентності в здобувачів, які вивчають українську мову як іноземну. Отже, кінцевою метою вивчення такого курсу, що „обертається” навколо власних імен — назв українських міст, є формування вторинної мовної особистості здобувачів, тобто здатності на основі цілісної системи уявлень про історію, побут, національні традиції та звичаї країни, мову якої вивчають студенти, досягати повноцінної комунікації, асоціюючи з мовною одиницею ту ж саму інформацію, яку асоціюють з нею носії української мови.

Висновки

1. Навчальні матеріали, що містять оніми та поетоніми, мають значний педагогічний і дидактичний потенціал у практиці викладання української мови як іноземної. Залучення таких контекстів створює позитивний для іноземних студентів досвід мовленнєвої діяльності в природних умовах, відтворення ситуацій, які сприяють не лише теоретичному вивченню мови, а й набуттю навичок користування нею.

2. Практичний викладацький досвід свідчить про те, що формування уявлення в здобувачів-інокомунікантів про актуальний українськомовний ономастичний простір можливе як на регулярних заняттях з української мови як іноземної в умовах ЗВО, так і шляхом залучення студентів до позааудиторних видів навчальних робіт.

3. Пропріальна лексика посідає особливе місце в системі української мови. Оволодіння іноземними студентами знаннями та навичками вживання власних назв збагачує їх відомостями про особливості української національної історії і культури та етнопсихологічну специфіку, а також сприяє набуттю здобувачами лінгвокраїнознавчої компетентності у складі комунікативної і формуванню їхньої вторинної мовної особистості.

Бібліографія

- Дворянчикова, С. С. (2021). Романтичні засади онімного простору балади Л. І. Боровиковського „Маруся”. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія „Філологія”, 46*, т. 1, с. 122–125 [Dvoryanchykova, S. Ye. (2021). Romantychni zasady onimnoho prostoru balady L. I. Borovykovs'koho „Marusya”. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya „Filolohiya”, 46*, t. 1, s. 122–125].
- Діалог культур в Європейському освітньому просторі (2022). *Сайт міжнародної конференції*. Електронний ресурс: <http://dk.knutd.edu.ua/> (доступ: 25.01.2022) [Dialog kul'tur v Yevropeys'komu osvithn'omu prostori (2022). *Sayt mizhnarodnoyi konferentsiyi*. Elektronnyy resurs: <http://dk.knutd.edu.ua/> (dostup: 25.01.2022)].
- Жигалкіна, Ю. М. (2017). Вторинна мовна особистість у контексті міжкультурної комунікації. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство, 282*, т. 294, с. 36–39 [Zhyhalkina, Yu. M. (2017). Vtorynna movna osobystist' u konteksti mizhkul'turnoyi komunikatsiyi. *Naukovi pratsi. Filolohiya. Movoznavstvo, 282*, t. 294, s. 36–39].
- Зозуля, І. Є., Кухарчук, Г. В. (2018). Вивчення лексики української мови як іноземної на підготовчому відділенні. *Materialy XIV miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji „Aktualne problemy nowoczesnych nauk — 2018”, 7–15 czerwca 2018 roku, 7*, с. 6–11 [Zozulya, I. Ye., Kukharchuk, H. V. (2018). Vyvchennya leksyky ukraiyins'koyi movy yak inozemnoyi na pidhotovchomu viddilenni. *Materialy XIV miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji „Aktualne problemy nowoczesnych nauk — 2018”, 7–15 czerwca 2018 roku, 7*, s. 6–11].
- Зозуля, І. (2020). Лексичний мінімум з української мови як іноземної: за і проти. *Збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції „Українська мова у світі”, 25 червня – 6 листопада 2020 року*, с. 65–69 [Zozulya, I. (2020). Leksychnyy minimum

- z ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi: za i proty. *Zbirnyk materialiv VI mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi „Ukrayins'ka mova u sviti”*, 25 chervnya – 6 lystopada 2020 roku, s. 65–69].
- Карпенко, О. Ю. (2010). *Когнітивна ономастика: посібник*. Одеса: Фенікс [Karpenko, O. Yu. (2010). *Kohnityvna onomastyka: posibnyk*. Odessa: Fenyks].
- Михайленко, А. В. (2008). Методика як теорія і практика навчання іноземних мов. *Вісник НТУУ „КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка, 1 (22)*, с. 171–174 [Mykhaulyenko, A. V. (2008). *Metodyka yak teoriya i praktyka navchannya inozemnykh mov*. *Visnyk NTUU „KPI”*. *Filosofiya. Psykholohiya. Pedahohika, 1 (22)*, s. 171–174].
- МОН продовжує популяризувати вищу освіту України на міжнародному рівні (2021). Електронний ресурс: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-prodovzhuye-populyarizuvati-vishu-osvitu-ukrayini-na-mizhnarodnomu-rivni> (доступ: 10.01.2022) [MON prodovzhuye populyaryzuvaty vyshchu osvitu Ukrayiny na mizhnarodnomu rivni (2021). Elektronnyy resurs: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-prodovzhuye-populyarizuvati-vishu-osvitu-ukrayini-na-mizhnarodnomu-rivni> (dostup: 10.01.2022)].
- Про освіту. (2017). *Закон України, 05.09.2017, № 2145-VIII*. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n111> (доступ: 10.01.2022) [Pro osvitu, (2017). *Zakon Ukrayiny, 05.09.2017, № 2145-VIII*. Elektronnyy resurs: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n111> (dostup: 10.01.2022)].
- Самусенко, О. (2015). Українські топоніми в лінгвокраїнознавчому словнику для студентів-іноземців. *Studia Ukrainica Posnaniensia, 3*, с. 267–272 [Samusenko, O. (2015). *Ukrayins'ki toponimy v linhvokrayinoznavchomu slovnyku dlya studentiv-inozemtsiv*. *Studia Ukrainica Posnaniensia, 3*, s. 267–272].
- Юшук, І., Бондарчук, Ю., Мушкудіані, А. (2021). *Українська мова для іноземців: довідник*. Тернопіль: Навчальна книга — Богдан [Yushchuk, I., Bondarchuk, Yu., Mushkudiani, A. (2021). *Ukrayins'ka mova zemtsiv: dovidnyk*. Ternopil': Navchal'na knyha — Bohdan a knyha — Bohdan].